

מקושרים

גיליון שבועי בענייני כוונת וביאורי תיבות התפילה

מתוך אוצרות סידורים ומחזורים מתיבתא

גיליון ט"ז

פרשת בשלח | תשפ"ה

ואני תפילתי

צדיקים ועבודת התפילה - בראי הפרשה

הופיע יהודי לפני הרה"ק ה'ברכת אברהם' מסלונים ז"ע, מתנה את כאבו אודות צרה נוראה שהשתרגה על צווארו ואין לו מושג של כיצד להתמודד מולה או אף מנין יקח די כוחות נפש על מנת לשמור על שפיתו במצב זה.

הרבי, כזקן מלא רחמים, הישיר מבטו אל היהודי האומלל ועל אחר הפנה אותו לסגולה הנושנה והטובה מכל: 'גש גא אל ארון הספרים, קח לך תהילים ושופך דמעות כמים, עד שייעתר לך היושב במרומים ויגאל אותך ממכאובך, יעלה ארוכה לצרתך'.

'התפלת' קולו של האיש היה מריד, מיוסר, 'שוב ושוב, ופעם נוספת, וחוזר חלילה'.

'אמת! אישר הרבי, 'אולם אָמור גא, האם התפללת באמת?'

הלה כמעט נעלב. 'וכי הרבי חושב שסתם פתחתי את הסיפור, מלמלתי כמה מילים ודפדפתי ביבושת בין דפיו? הלא בכיתי והתחננתי, פתחתי את כל חדרי הלב לרווחה וקבעתי רקיעים בתפילותיי, ומה עוד נותר בידי לעשות?'

שוב אישר הרבי הניע ראש, אך לא הניח לו. 'באמת התפללת?'

בשלב זה כבר לא הגיב האיש. הוא המתין להסבר המיוחל על דבריו ההתמוהים של הרבי, וההסבר אכן לא בושש מלבוא.

'קם אדם בבוקר, והנה הוא ממשש באפילה' נשא הרבי משלו, 'מאור עיניו ניטל ממנו כמעט לחלוטין וראייתו מטושטשת עד בלתי קיימת, והוא כולו אחוז חרדה ודאגה לעתידו הקרוב כמו גם הרחוק'.

כמתבקש, תיכף החיש פעמיו אל הרופא הקרוב ותיאר לו ברעד את המצב, ממתין לתנועת-יד מבטלת ולכמה מילים שירגיעו אותו, ישקטו את לבבו הפועם בעוצמה ויבהירו לו כי אין מקום ללחץ מיותר.

אז זהו, שלא. הרופא הריץ אותו בבהילות לסדרת בדיקות מקיפה, צילומים שונים ואבחנות כאלה ואחרות, ובסופם הגיש לו כיסא והושיט לו כוס מים. 'שב, אנו צריכים לדבר' אמר לו בטון מאד מסוים, מה שרק הלחץ אותו עוד יותר.

רצף ארוך של מילים לועזיות ומונחים בהם אין לו שמץ של הבנה חלפו לצד אוזנו, מסרבים להיקלט, וסיכומו של ענין הבהיר לו הרופא כי לחץ תוך-גולגולתי מעיק על ארובת העין, מקרין לכיוון הרשתית וגורם לסבך של בעיות שיש בכוחן להעלים את חוש הראייה שלו אחת ולתמיד, כמובן אם לא יטופל הענין בהקדם.

'כמה בהקדם?' הוא שואל בחשש, והדוקטור מגיב: 'היום, בעצם אתמול'.

כמה שיחות בהולות וביוררים קדחתניים אצל עסקנים רפואיים העלו בחכתם כי ישנם בסך הכל שני רופאי עיניים בעולם, מקצועיים ביותר ובעלי תעריף יקר בהתאם, המסוגלים להעלות ארוכה לעינו ולבצע את הניתוח המורכב והרגיש הדרוש לשם כך.

דא עקא, התור הקרוב ביותר הפניו אצל אותם

המשך בעמוד הבא

בְּשִׁמְעֵה ה' אֶת תְּלַמְתְּכֶם אֲשֶׁר אַתֶּם מְלִינִם עֲלֵינוּ" (טו, ח).
כי התפלה שאדם מתפלל להשם יתברך היא נקראת כמו תלונה כדאיאת בזהר הקדוש (תקו"ת, ת, מז, פג ב) קובלנא דעני. יעוין שם, שהתפילה כמו קובלנא שאדם מפיק את לבו להמשיך רצונו להשם יתברך, וזהו שבשרו להם משה ואהרן לישראל שיקובל תפילתם תמיד וזהו בשומעו את תלונותיכם (נועם אלימלך).

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה הֲנִי מְטִיר לְכֶם לֶחֶם מִן הַשָּׁמַיִם וַיֵּצֵא הָעָם וַיִּקְטְוּ דָּבָר יוֹם בְּיוֹמוֹ וְגו'" (טז, ד).

נראה כי התורה מלמדת לנו בזה דרך נכון לעבודת הבורא יתברך, והיינו שישכיל האדם בכל יום בבוקר קודם שעומד להתפלל באיזה שכל ובאיזה כונה ודביקות יתפלל היום יותר ממה שהתפלל אתמול, כי אין נכון לבוא אפילו לפני מלך בשר ודם בכל יום תמיד בשבא אחד כתמול גם היום וכן למחר, מכל שכן לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא, אלא צריך לחדש בכל יום תמיד איזה שכל חדש על ידי הסתכלות ובינתו ברוממות אל וקדושתו יתברך...

ולכן נאמר (טז, כא): "וַיִּקְטְוּ הָעָם [בפסוק: 'אתו'] בַּבֶּקֶר בַּבֶּקֶר, רוצה לומר בכל יום בבוקר קודם התפלה שיקטו את המן נתנו על להתבונן על גדולת הבורא יתברך איך הוא משגיח ובעל היכולת שהמטיר להם מן השמים דבר שהוא למעלה מן הטבע, ועל ידי זה עשו להם הכנה אל התפלה להתפלל בכל יום בשכליות חדשים ופירושים שונים המביאים לדביקות הבורא יתברך (שפתי צדיקים).

התפילה בפרשה

אמרי שפר ממאורי האומה

'וְאָמַר פְּרָעָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְנִבְּכִים הֵם בְּאַרְץ סֹגֵר עֲלֵיהֶם הַמִּדְבָּר' (יד, ג).

כי היצר הרע נקרא פרעה ערפ"ה, אמר במחשבה לבני ישראל שלומי אמוני ישראל העוסקים בתורה ובעבודת ה', מאחר שכבר אתם נבוכים בארץ, שטעו מדרך הישר אשר צוה ה' ללכת בה על ידי איזה חטא שוגג או מזיד, אם כן ובאיך אנפין יקום לפני ה' רב ושליט עקרא ושרשא דכל עלמין להתפלל לפניו בדביקה וחסיקה, ובוה 'סֹגֵר עֲלֵיהֶם הַמִּדְבָּר', דיבור תורה ותפלה, שלא יוכלו שוב לדבר בתפלה נוכח ה', באומרו שעוונותיו מבדילין בינו לבני אלקיו, 'ימה לָךְ לִסְפֹּר חֲקָי' (תהלים נ, טו).

'וְחִזְקִיתִי אֶת לֵב פְּרָעָה וְגו', וַיִּדְעוּ מִצְרַיִם כִּי אֵין ה' וַיַּעֲשׂוּ כֵן. והוא, דכתבתי במקום אחר דשמעתי ממורי זלה"ה כי דחייה של שמאל הוא הקדוש ברוך הוא בעצמו, כדי לקרבו בימין כו'. ח"ש דע כי אני בעצמי הוא שחזקתי את לב פרעה, הוא היצר הרע, ורודף אחריכם, שהוא דחית שמאל, 'וְאֶקְבְּהָ פְּפָרְעָה', שעל ידי היצר הרע שמתגבר הצדיק עליו נתגדל כבודו יתברך... 'וַיִּדְעוּ מִצְרַיִם', הוא האדם שבמיצר היצר הרע, שגם זה הוא ממנו ידו יתברך פשוטה וכו', ואז מקבל באהבה ונעשה ימין (פצנת פענה לתולדות).

'וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה בְּתַת ה' לְכֶם בְּעָרֵב בְּשָׂר לֶאֱכֹל וְלֶחֶם בַּבֶּקֶר לְשִׁבְעַת יָמֵי הַחֹדֶשׁ' (טז, טז).

צהר לתיבה

הארת מושגים ומונחים בתפילה

בבית הכנסת, המהווה את מרכז חייו של כל יהודי, ישנם בעלי תפקידים שונים אשר כמקשה אחת משרתים נאמנה את האדון הגדול והנורא ואת צאן עדתו המתפללים לפניו. המושגים והכינויים השונים חוו אלו שינויים במהלך הדורות, וכך אנו מוצאים תפקידים אשר כביכול נעלמו ואינם קיימים עוד, לצד כאלה שנוותרו על כנם אך אינם מכונים כפי שכונו בעבר, בזמן חז"ל ואף לאחר מכן. עובדה זו מקשה לעתים קרובות על הלומד בעוסקו בסוגיות הגמרא הנוגעות לתפקידים אלו.

בשורות הבאות נסקור בקצרה כמה מבין בעלי התפקידים המדוברים, נחדד את הגדרתם ונעמוד על החידושים וההבדלים השונים שנשמעו במהלך הדורות בנוגע לאותם תפקידים וכינוייהם.

שליח ציבור

התפקיד המרכזי ביותר, ככל הנראה, ובעל הנוכחות המשמעותית ביותר בבית הכנסת, הינו תפקיד שליח הציבור. מתוקף תפקידו נדרש שליח הציבור לנווט את תפילת הקהל בחלקי התפילה השונים, להוציא ידי חובה את אלה שאינם בקיאים בנוסח התפילה או שמסיבות כאלה ואחרות אין ביכולתם להתפלל בעצמם, ולומר קטעי תפילה מסוימים השייכים רק לו ועוד כהנה וכהנה.

כיום נטמע ביותר הכינוי 'חזן', המתיחס לשליח הציבור, או לחלופין [ובעיקר בימים נוראים וכיוצא בזה]: 'בעל תפילה', אולם לא תמיד היה זה כך. בזמן חז"ל ואף בדורות מאוחרים יותר רווחו כינויים שונים כגון 'שליח ציבור' אשר נותר על כנו ברמה מסוימת; 'העובר לפני התיבה'; 'היורד לפני התיבה' ועוד.

רשימת הדרישות הבסיסיות המצופות מעל תפקידו הם זה ארוכה ומרשימה, והיא כוללת בין היתר את היותו - זקן, קרי: מבוגר דיו מבחינת גיל; בקי ורגיל בקריאת פסוקי

בדורנו - אכשר דרא, באמצעות עלעול קל בין דפי הסידור נוכל למצוא הוראות והנחיות, התייחסות למצבים שונים וטבלאות המקילות על המתפלל למצוא את עצמו בבניי ההלכה בכל מצב שהוא.

ניתן התייחס לתופעה זו כמבורכת, הן בשל חיסכון הזמן שנהיה מביאה עמה והן בשל העובדה הפשוטה שבעקבותיה זוכים יהודים רבים לקיים את רצון ה' זו הלכה, ומאידך ניתן לעמוד גם על ההיבט הפחות חיובי שלה - זו שגורמת לאדם מן השורה להסתפק בסקירה נקודתית של ההנחיה המבוקשת ולבכר אותה על פני לימוד המצוות באומנם נוסח זה?... תפילה. כך או כך, התופעה קיימת. אך עד היכן?

האם מחו, בעוד דור או שניים, נמצא בין דפי הסידור הנחיות מדויקות בנוגע לרגשות כאלה ואחרים האמורים לצופ בקטעי התפילה השונים? האם העתיד צפון לנו הוראות מדויקות בסגנון 'כאן צריך לבכות'; 'בקטע זה ראוי לרקוע ברגל בתנוחה סוערת' ואף 'נהגו הקדמונים לשלוח מאמתחתם את הממחטה ולנגב את הדמעות באומנם נוסח זה?...'

רגע לפני שאנו מבליעים חיוך ובזים לתופעה היפותטית זו, הבה נזכיר לזעקתו של הנביא ישעיהו, תוכחתו הנוקבת (ישעיהו כט, יג): 'עַן כִּי נִגְשׁ הַעֵם הַזֶּה וְנִשְׁפָּטוּ כַּפְּדוּנָי וְלָבוּ רִחַק מִמֶּנִּי וְתָהִי יְרֵאָתָם אֵתִי מִצֹּת אֲנָשִׁים מְלֻמָּדָה'.

ביקורת כלל לא מרומזת זו, תוכחה גלויה אותה שטח לפנינו הנביא ישעיהו, נוגעת במישורו לכל אחד ואחד מאיתנו החפץ לעבוד את קונו באמת ובתמים ולא מן השפה ולחוץ, ועל בני במה זו העוסקת בענייני התפילה - מן הראוי להקדיש לכך את תשומת הלב ולבחון היטב עד כמה אנו רחוקים מכך.

אצל הר"ה ר' צבי הירש מליסקא ז"ל, ידעו הכל, אין לצעוק ואל לו לאף אדם להרים את קולו בתפילתו. גם אברכים בני עלייה, שרפים מומעל אשר את דרך התפילה בשלהבת איש יוקדת קנוא אצל רבותיהם מאורי הדור, נאלצו להתמודד עם ההוראה הנוקשה והבלתי מתפשרת, והיה אם 'נתפס' אי מי זועק בתפילתו - מצא את דרכו אחר כבוד אל מחוץ לבית המדרש של הרבי.

עד כמה היה אפוא לפלא בעיני החסידים ואנשי שלומו של הרבי לנוכח העובדה שבבוא הר"ה ר' שלום אליעזר מראצפערט ז"ע הי"ד, הורה הרבי נחצרות לכל פריעהו איש מעבודת קדשו, הגם שנהג ר' שלום אליעזר לעבוד את קונו ברשף, בלהט ובהתלהבות כמעט עד כלות הנפש.

'משול הדבר' נאות הרבי לשפר את אהונם, 'לאותו לץ שנעמד בכיכר העיר והחל לזעוק: 'אש! אוי ואבוי!' ותיכף ומיד נזעקו ובאו הכבאים ואנשי ההצלה, אשר להוותם נכחו לראות כי לא אש ולא עשן, לא דובים ולא יער'.

נגרר הלץ בידיים כבולות אל שופט העיר, וזה האחרון ראה את המעשה בחומרה רבה והשית עליו את העונש המקסימלי הקבוע בחוק.

לא חלפו כי אם יומיים, והנה נשמעת שוב זעקת 'אש'. פלוני ניצב ברחוב, בעיניו בהלה של מלמד והוא מנופף בידיו בהיסטריה, חוזר שוב ושוב: 'אש! הכבאים, כצפוי, הפוענו גם עתה. אך הפעם מצאו הללו תימרות אש ועשן, עננים סמיכים בעלי גוון אפור כהה ולהבות המימתרות לכל עבר.

הפעם, הובא האיש אחר כבוד לפני מושל העיר ובמעמד חגיגי ירב רושם הוענק לו פרס 'יקיר העיר' לצד מדליה שנענדה על צוהו בגאווה.

'כשאכן בוער' המתיק הרבי, 'מותר ואף מומלץ לצעוק. אצל הרבי מראצפערט בוערת אש יוקדת של אהבת ויראת ה', נפשו כמהה ומשתוקקת לאביה שבשמים. לא כן אצל שאר בני אדם המשולים לאותו לץ - זועקים 'אש' ואין'.

בפרשתנו אנו מוצאים את תיאור האירוע המכונן הבא.

בני ישראל נסים, נמלטים על נפשם מאימת המצרים וחילותיהם, כלי הרכב והפרשים הדולקים בעקבותיהם ומבקשים את נפשם, והם מוצאים את עצמם כלואים בין מדבר להרים נישאים, חבל מצרים מאחור והים הגדול והמאיים מולם.

משה רבנו, האיש על העדה אשר ידע עד כמה גדול כוחה של תפילה ומה רבה עוצמתה של זעקה אמיתית, מטלטלת ובוקעת רקיעים, מתייצב ועושה שימוש בנשק הרוחני החזק ביותר שישנו: תפילה וזעקה.

על כך באה התגובה משמים, התמיהה כביכול (יד, טו): 'וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה מִהַצֶּעַק אֲלֵי דָבָר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּסְעוּ'.

אין בידנו היכולת ואין לנו בדרגה המתאימה על מנת לעמוד על טיבם של דברים, לבחון מנקודת מבטנו השטחית את הנהגתו של משה רבנו עליו השלום ברגעים אלה ובכלל, אולם תורה היא וללמוד אנו צריכים. דומה כי כאן לימדה אותנו התורה הקדושה מסר חד, הנוגע לתפילתו של כל יהודי באשר הוא ובכל מצב שהוא.

'מה הצעק אלי?' זו תביעה לכל דבר וענין. רוצה לעבוד את קונך בעבודה שבלב? אין דבר גדול ומרומם יותר מזה. כספה נפשוך להתלהב, להתרגש ולשלהב את עצמך בשלהבת היוקדת הזו? מצוין! אולם זאת ראה ובחן עצמך, היזהר לבל תיגרר חלילה לאותה מלכות מסוכנת, אותו מדרון חלקלק ממנו מזוהר אותנו הנביא: 'מִצֹּת אֲנָשִׁים מְלֻמָּדָה'.

אל תבכה כי צריך, אל תצעק כי נהוג לצעוק ואל תנופף בידך משום שכך ראת אחרים נוהגים. אם זה מתפרץ ממך, האש בוערת וגופך רק מגיב לרגש הפנימי האמיתי הרושף בקרבך - אין טוב ממך כאן, אולם סתם, רק כי תפילתך תיראה טוב יותר כך, זה כבר חסר טעם לחלוטין ואף גיב בחוכמה ואטלולא.

מאוצרותיו ושיחותיו של הגאון רבי מנחם מנדל פומרנץ שליט"א

המשך מעמוד קודם

רופאים הינו בעוד לא פחות משנה, והבהילות בקולו של הרופא המקומי הבהירה לו היטב כי אין לו שנה, וגם לא חודש. אם הענין לא יטופל בתוך שבוע לכל היותר, יאבד הוא את מאור עיניו לצמיתות.

ניסה האיש בכל זאת את מצבו אצל אחד הרופאים, הפציר בו כי יקדים את תורו, אולם לשווא. קשרים הופעלו, עסקנים פדו טובות ישנות ואפילו סכום לא מבוטל של שלמונים הוגב מתחת לשלחן אצל צוות המרפאה, ואפס. התור הקרוב - כך הובהר לו באופן חד משמעי, הינו בעוד שנה מהיום.

'איך לדעתך מרגיש אותו אדם?' פנה הרבי ליהודי הנדכה, 'האם הוא מיואש? חסר אונים? האם לדעתך הוא חש שאבד כל סיכוי?'

'ברור שלא' הגיב הלה, 'הרי יש עוד רופא, אליו טרם פנה החולה'.

'זכיצד יפנה אותו אדם לרופא השני?' המשיך הרבי וטווה את רצף העלילה, 'האם באותה נימה בה פנה לרופא הקודם, אצלו הניסיון כשל?'

'אין סיכוי' התשובה היתה נחרצת, מובנת מאליה, 'הלא הרופא השני הוא הסיכוי היחיד שנותר לו, ואם לא הוא - אבד כל סיכוי!'

כעת, כשהגודדה היתה ברורה וחדה מספיק, מצא הרבי מקום לאלפו בינה ולהחכימו מהי תפילה אמיתית, כיצד נראית פנייה מעומק לב לבורא כל העולמים.

'אל הקב"ה לא פונים כשם שפנה אותו אדם לרופא הראשון, מתוך הנחה שיש עוד פתרונות מלבדו' חתם הרבי והמתיק את המסר, 'הפנייה אליו יתברך אמורה להיות, להיראות ולהרגיש כשם שפונה אותו חולה לרופא השני - מתוך ידיעה ברורה והכרה מוחשית בכך שהוא היחיד שיכול לעזור ולהושיע. זוהי תפילה אמיתית!'

בפרשתנו אנו נתקלים במעמד מכוון והיסטורי בו מכריז משה רבנו ומבשר לבני ישראל (שמות יד, יג - יד): 'הֲתִיַּצְבוּ וְיָרָא אֶת יְשׁוּעַת ה'... ה' יִלְחַם לָכֶם וְאַתֶּם תִּחְרְשׁוּ', הבטחה מפורשת שאין דומה לה.

אך מה קדם לכך?

'וְאָמַר פְּרַעַה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל נִבְכִּים הֵם בְּאָרְץ סֹגְר עֲלֵיהֶם הַמִּדְבָּר' (יד, ג). הכל סגר עליהם, הם הרגישו לכודים ואכן זה היה המצב. בני ישראל הבינו, ידעו, הרגישו והכירו בכך שאין עוד מלבדו, וכי אין אף אופציה אחרת. אין עוד השתדלות שביכולתם לעשות, אין תקווה משום כיוון אחר ואף גורם שהוא לא יכול לבוא לעזרתם.

דווקא במצב הזה, ממעמקי הקושי הגדול ביותר, צמחה ההכרה בכך שהש"ת הוא היחיד שילחם להם, הוא שיוודע אותם מצרתם בורוע נטויה ובמופתים גדולים, כפי שאכן אירע. היטב הגדיר זאת נעים זמירות ישראל (תהלים קל, א): 'מִמַּעְמָקִים - קָרָאתִי ה'.'

קרבת אלוקים
לאורם של גדולי הדורות

היה זה באחת הישיבות המעטירות, הנחשבות והגדולות בארץ הקודש, כשלאמגינת לב חלה אחד מטובי הבחורים במחלה הידועה ל"ע ונוקק לסדרה ארוכה ומתישה של טיפולים מייסרים אשר העניקו - לדברי הרופאים, אך תקווה קלושה ביותר להארכת חיי הבחור בכמה חודשים ותו לא.

היה זה כואב, מצער ביותר, אולם הקושי והכאב התעצמו שבעתיים לנוכח העובדה שהיה זה בן יחיד לאמא אלמנה וקשת יום, אשר ממקום מושבה בחו"ל שלחה במסירות בלתי נתפסת את בנה יחידה להתבשם לאורם של תלמידי החכמים שבארץ ולהתעלות במעלות התורה והעבודה.

עתה לא נותרה כל ברירה, וצוות הישיבה שירך את רגליו אך בקושי אל אמו של הבחור, משתפים אותה בשפל קול בכך שבנה יחידה נלקח ממנה.

אם כי אני מבינה מדוע קיבלתם החלטה זו, אך למעשה אינני סולחת לכם' סיננה האם בכאב עצור, 'על כך שלא שיתפתם אותי בעובדה שבני חולה אנוש'.

היא הוסיפה והבהירה על מה ולמה הא כה כועסת, כל כך כאובה, וכשהגיעו דבריה אלה לגדולי הדור - הסכימו אלה האחרונים עמה ללא צל של ספק.

'אמת שעולם הרפואה, בדרך הטבע, לא יכול היה להביא מזוור לבני' הסכימה האם, אך יחד עם זאת זעקה מקירות ליבה, 'אך האם יודעים אתם עד כמה רב כח תפילתה של אמא?'

ישבו ראשי הישיבה על המדוכה, דנו לכאן ולכאן והגיעו לכלל מסקנה. את האם, הליטו, אל להם לצער חלילה. הרי ממילא אין כל סיכוי - מבחינה רפואית, שייצא הבחור מהסבך הרפואי אליו נקלע, ומה להם אפוא לצערה לשווא?

כעבור תקופה לא ארוכה הגשימו הנבואות השחרורות את עצמן, ובישיבה התקבלה בשורת האיוב על השתלקותו

כעבור תקופה לא ארוכה הגשימו הנבואות השחרורות את עצמן, ובישיבה התקבלה בשורת האיוב על השתלקותו

כעבור תקופה לא ארוכה הגשימו הנבואות השחרורות את עצמן, ובישיבה התקבלה בשורת האיוב על השתלקותו

כעבור תקופה לא ארוכה הגשימו הנבואות השחרורות את עצמן, ובישיבה התקבלה בשורת האיוב על השתלקותו

כעבור תקופה לא ארוכה הגשימו הנבואות השחרורות את עצמן, ובישיבה התקבלה בשורת האיוב על השתלקותו

כעבור תקופה לא ארוכה הגשימו הנבואות השחרורות את עצמן, ובישיבה התקבלה בשורת האיוב על השתלקותו

כעבור תקופה לא ארוכה הגשימו הנבואות השחרורות את עצמן, ובישיבה התקבלה בשורת האיוב על השתלקותו

מילתא חדת"א

פניני תפילה מלוקט מדברות קדשו ותורתו של האדמו"ר רבי דוד חי אביחצירא שליט"א

רשם המצוה

אֶפְשָׁר לְרַמֵּז בְּדָרָךְ זֶה מֵה שֶׁתִּכְתְּבוּ בְּסִפְרְךָ שֶׁל צְדִיקִים כִּי יֵשׁ לְהַשְׁאִיר רֶשֶׁם קֹדֶשׁ מִהַמְצוּה, שֶׁלֹּא רַק בְּשֵׁעַת הַמְצוּה יִתְקַדֵּשׁ, רַק גַּם לְאַחֲרֶיהָ תִּשָּׁאֵר בּוֹ הַצִּירַת הַקִּדְשָׁה, וְכִדְרָךְ שֶׁתִּכְתֹּב בְּנֶגְעַם אֱלֹהִים מִלְּפָנֶיךָ (פר' אמור ד"ה בענין): וְכֵן הַדְרָךְ הַצְדִיקִים שֶׁלִּפְנֵי הַתְּפִלָּה הֵמָּה מְשִׁיבִים עֲצָמוֹ וּמוֹחִין שְׁלֵהֶם לִפְנֵי מִי הֵם מִתְּפַלְּלִין, וְהַקִּדְשָׁה הִיא מְגִבֶה הַמוֹחִין בְּעַת הַעֶסֶק בָּהּ, אֲבָל אַחַר הַתְּפִלָּה אוֹ עֵסֶק הַקִּדְשָׁה הַהוּא הוּא נּוֹפֵל לְקַטְנוֹת הַמוֹחִין בְּהַלּוֹכוֹ בְּהַבְלֵי הַזְּמַן, וְזֶה אֵינוֹ תַּכְלִית הָעֲבוּדָה הַשְּׁלֵמָה, כִּי אֲדָם צְרִיף לֵהוֹיֹת תְּמִיד בְּקִדְשָׁה וּבִטְהָרָה בְּלִי הַפְּסָק רַגַע אֶחָד, לְזֶה צְרִיף לְמַשָּׁר עֲצָמוֹ כָּל כָּךְ בְּעַת הַגְּדֻלָּת מַחְשַׁבְתּוֹ בָּהּ יִתְבָּרַךְ בְּרוּךְ הוּא שֶׁיִּהְיֶה מַחְשַׁבְתּוֹ קְטוֹרֶה אֶף שֶׁיִּלְךָ מִמֶּנָּה.

וְהַדְרָךְ לְכַךְ הֵיא עַל יְדֵי הַהֲכָנָה שֶׁקֹּדֶם לְמַצוּה, וְכִפִּי שֶׁמִּכֵּן עֲצָמוֹ לְעִשֵׂית הַמְצוּה כִּדְ נִשְׁאָרָת בּוֹ הַקִּדְשָׁה לְתִמְיָד כְּמוֹ שֶׁבָּאָר בְּתַפְאֵרֶת שְׁלֵמָה (שער קריאת שמע ד"ה והיו) כִּי עֵנָן הַמְצוּה אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה הָאֱדָם גְּיוֹפֹ וְהַנּוֹעַת אֵיבָרָיו כְּפִעֵל, אוֹ גַם בְּמִקּוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר הָאֱדָם לְעִשׂוֹת בּוֹ אֵיזֶה מְצוּה, הֵנָּה תְּמִיד יִהְיֶה נִשְׁאָר רֶשֶׁם הַקִּדְשָׁה שֶׁל הַמְצוּה שֶׁעֲשֶׂה עַל אֵיבָר שֶׁעֲשֶׂה בּוֹ הַמְצוּה וְעַל הַמִּקּוֹם הַנְּעֲשֶׂה בּוֹ, כִּי בְּעִשֵׂית הַמְצוּה נַעֲשֶׂה הָאֵבָר הַפּוֹעֵל וְהַמִּקּוֹם הַנִּפְעֵל בּוֹ מְרַכְּבָה לְהַקְדִּישָׁה וְלֹא תִסּוֹר מִמֶּנָּה לְעוֹלָם, עַד כָּאֵן לְשׁוֹנוֹ. אִם כֵּן יִבּוֹא הַרְמָז פְּהַסְגִי: וְהַתְּמַדְשָׁתָם בְּהַכְנָה רְאוּזָה קֹדֶם הַמְצוּה, וְכִכֵּךְ וְהֵייתֶם קְדוֹשִׁים גַּם לְאַחַר שֶׁיִּגְמְרוּ מַעֲשֵׂה הַמְצוּה.

עוד נאמר בחז"ל (סוטה לא, ח) כי אין להגביה את הידיים למעלה מן הציץ, שהרי השם הגדול והנכבד רשום עליו.

על פי זה מובן היטב, שהרי היו ישראל בעת מלחמת עמלק למטה בעמק, ואילו משה, אהרן וחור עלו לראש הגבעה, לפיכך לא היו יכולים בני ישראל לראותם היטב, והניחו בפשטות כי ודאי לבש משה רבנו טס כלשהו עליו רשום השם הקדוש, ובכווחו לבטל כשפיהם של עמלק. על כך סמכו, ולא נתנו ליבם להתפלל להצלחתם והצלחתם.

אכן, דווקא כאשר הרים משה ידי וידעו ישראל שאין הוא חובש ציץ או טס כזה או אחר, שהרי אסור להרים ידיים למעלה מן הציץ, והוא שגרם להם להבין שאין אף כח סגולי שיעמוד כנגד עמלק וכשפיו, מלבד תפילה מעומק לב לבורא העולם, או אז היו מתגברים.

"וְהָיָה כְּאֲשֶׁר יָרִים מֹשֶׁה יָדוֹ וְגַבְרֵי יִשְׂרָאֵל וְכַאֲשֶׁר יָנִיחַ יָדוֹ וְגַבְרֵי עַמְלֵק" (ז, יא).

וכי ידיו של משה עושות מלחמה או שוברות מלחמה? אלא לומר לך: כל זמן שהיו ישראל מסתכלין כלפי מעלה, ומשעבדין את לבם לאביהם שבשמים - היו מתגברים, ואם לאו - היו נופלים" (ראש השנה כט, א).

תמהו האחרונים (מהרש"א ועוד), על מה ולמה דווקא כשהרים משה את ידו היו ישראל משעבדים ליבם למקום? על כך השיב הגאון ר' מאיר אריק וצ"ל באופן מופלא, על פי המובא בתלמוד ירושלמי (על המשנה שם פ"ג ה"ח) כי עמלק מכשף גדול היה, וכל כוחו היה בכשפים.

והנה מובא במדרש (במדבר רבה מטות ס"ה) כי הציץ שהיה על מצח הכהן הגדול כוחו רב לבטל כח הכשפים.

לשכנני תדרשו

פולמוס, דרישה וחקירה בנושא התפילה

מספרת הגמרא (ברכות לב, ב) אודות אותו אדם שירד לפני התיבה אצל האמורא רבי חנינא, ובתפילתו האריך והוסיף שבחים למכביר: "א-ה הגדול הגיבור והנורא והאדיר והעוז והיראי הרוק האמין והודאי והנכבד" וכן הלאה.

המתין רבי חנינא עד שסיים אותו אדם, ואז פנה אליו ותהה - האם סיים לפרט את כל שבחיו של הקב"ה? תוך שהוא מוסיף ומבהיר לו כי גם את שלושת השבחים אותם אנו מזכירים בתפילה: הגדול הגיבור והנורא! לא היה לנו לומר, אם לא שהיה משה רבנו מתבטא בלשונות אלו ובהמשך חקקום וקבעום אנשי כנסת הגדולה בתפילה.

ביסוד תוכחה זו של רבי חנינא נעוצה העובדה הפשוטה שאין ביכולת יצור נברא, קרוץ מחומר, להשיג אף לא מאום מגדולתו העצומה והאינסופית של הקב"ה, וכל שבה שרק ייאמר לפניו יתברך ייחשב למעשה כעלבוּן.

כלשונו של רבי חנינא לאותו אדם: "משל למלך בשר ודם שהיה לו אף אלפים דינרי זהב, והיו מקלסין אותו בשל כסף, והלא גנאי הוא לו!"

אחד הפיוטים הקדומים והנשגבים ביותר שהתקבלו בקרב עדות אשכנז, הלא הוא הפיוט הקדוש: 'שיר הכבוד', או 'אנעים ימירות' כפי שהוא מכונה לעתים קרובות, עוסק רובו ככולו בקושי המובנה הזה.

הפיוט מתייחס להיעדר היכולת להגדיר, לתאר או להשיג ולו מאומה אודות השי"ת, וכי גם שלל הדימויים והמשלים אותם מצאנו בתנ"ך ובדברי חז"ל, הינם לא יותר מאשר ניסיון להמחיש באופן מסוים את אופן התגלותו יתברך בעולם הגשמי ולעיני בריותיו, אולם כפי שורות הפיוט שזורה שוב ושוב ההבהרה כי אודות עצמו דמותו יתברך אין לנו כל השגה והיא מופשטת ונעלית גבוה מעל גבוה.

במאמר הבא נתייחס לכמה בתים בשיר, הממחישים היטב יסוד אמונה זה. אין במסגרת מאמר זה די כדי לסקור את כלל קטעי הפיוט הקדוש, אולם אנו ננקט בכמה דוגמאות ומהן נקיש ונלמד על הפיוט כולו, מהותו ותוכנו.

לאחר דברי פתיחה העוסקים בערגה, הַמִּיָּה וְכִסּוּפִים לְשׁוֹר לְשִׁמּוֹ יִתְבָּרַךְ וְלַעֲמוּד עַל סוּדוֹ, ראשית מבהיר הפייטן: "אֶסְפְּרָה כְּבוֹדְךָ וְלֹא רְאִיתִיךָ, אֲדַמְּךָ אֲכַבֵּךָ וְלֹא יִדְעֵמֶיךָ".

במילים אלה מובהר למעלה מכל ספק כי על אף שאנו בני האדם, מספרים ומעלים על נס את כבודו יתברך, אך זאת ללא שאנו מסוגלים לראותו. כך גם אנו מתייחסים אליו ולגדולתו באמצעות דימויים התואמים את השגתנו האנושית המוגבלת, אם כי למען האמת אין אנו יודעים אל נכון מאום אודות הקב"ה.

בהמשך הפיוט מוסבר כי אכן: "דָּמּוּ אוֹתְךָ הַבְּרִיּוֹת, אֵךְ לְמַעַן הָאֵמֶת "וְלֹא כִפִּי יִשְׁפֵךְ", לא כפי שהינך באמת, אלא מה: "וְיִשְׁוֹף לִפִּי מַעֲשֵׂיךָ", ההצטננות האנושית כלפי הקב"ה היא לפי המעשים שלו בעולם וההתגלות שלו לעינינו, משום שזו הדרך היחידה דרכה מסוגל יצור נברא להשיג משהו מן

המשהו מגדולתו יתברך.

כך גם מתייחס הפייטן לעובדה שלעמים מתוארת דמותו יתברך כביכול היה בחור, ופעמים שהיא מוצגת כזקן, ולכן כבר מתייחסים חז"ל וקובעים (הגיגה יד, א): "כאן [כזקן] בישיבה, כאן [כבחור] - במלחמה. דאמר מר: אין לך נאה בישיבה אלא זקן, ואין לך נאה במלחמה אלא בחור". בפיוט נשזרת חידה זו: "וַיִּחְזוּ בְךָ זִקְנָה וּבְחִירוֹת, וְשִׁעָר וְרֹאשׁ בְּשִׁיבָה וְשִׁחְרוּת", ותשובתה בצידה: "זִקְנָה בַּיּוֹם דִּין וּבְחִירוֹת בַּיּוֹם קֶרֶב, כְּאִשׁ מִלְחָמוֹת יָדִיו לֹךְ בָּ".

בית נוסף בפיוט מתייחס באופן כללי לדימויים אלו, תוך שהוא מציף את העובדה שהשי"ת מתגלה לבריותיו באופנים שונים, והם מדמים אותו בדרכים שונות לפי המראה אליו הם נתשפים בהשגתם הגשמית: "הַמְשִׁילֶכָךְ בְּרַב חַיִּזוֹנוֹת". לצד זאת ממשיך הפיוט וקובע: "שִׁמְךָ אֶחָד בְּכָל דְּמִיוֹנוֹת" - על אף שלל הדימויים והמשלים, הדרכים בהם הוא יתברך מתגלה לבריותיו, מכל מקום שמו אחד.

חרף העובדה שהפיוט התקבל בכל קהילות אשכנז, דמותו מתברר אינה חד משמעית והיא די לוטה בערפל. ידוע בבירור כי מקורו בקרב גדולי חסידי אשכנז, אולם מעבר לכך קיים נידון נרחב בנוגע לזהותו המדויקת של הפייטן.

סברא מקובלת היתה במשך דורות לייחס את הפיוט לרבנו יהודה החסיד, זאת על סמך כתב יד עתיק של הפיוט בו נכתב: 'את השיר יסד רבנו יהודה החסיד', אולם לאמיתו של דבר מזכיר רבי יהודה החסיד בעצמו את השיר ומתייחס אליו כמוכר וקיים עוד טרם זמנו, מה שמזכיר לכאורה כי אין הוא המחבר.

לדעת היעב"ץ בסידורו 'בית יעקב', אין סברא זו רחוקה כל כך מן האמת, אם כי איננה מדויקת. הוא מפרש את התיבה 'רש' המוזכרת באחד הבתים האחרונים בפיוט: "תִּקְרַךְ שִׁירְךָ רֶשׁ בְּעֵינַיִךְ כְּשִׁיר יִשְׂרָאֵל עַל קֶרְבְּנֶךָ", כמרמזת על זהות המחבר - הלא הוא רבנו שמואל החסיד אביו של רבי יהודה.

בנוגע לעצם אמירתו וחלקו המנהגים - יש הנוהגים לאומרו ביום הכיפורים בלבד לאחר אמירת 'שיר הייחוד', אולם במרבית הקהילות נהוג לאומרו מדי שבת ויום טוב. אלא שאף כאן חלוקים המנהגים - בעדות מסוימות (יהדות אנגליה ועוד) נאמר הפיוט קודם 'ברוך שאמר', יש האומרים אותו לפני הוצאת ספר התורה, אולם במרבית העדות נהוג לאומרו לאחר תפילת מוסף, אל מול ארון הקודש הפתוח.

במקצת קהילות נהגו לומר פיוט זה לאחר הקידוש בשבת בבוקר, זאת על פי הוראת הש"ה הקדוש כי יש לאומרו בנחת ולא במרוצה. לפיכך נהגו בקהילות אלה לסעוד את ליבם קודם אמירתו, כדי שהיה האמירה גינוחה יותר וביישוב הדעת.

הנהגה מיוחדת קיימת בקהילות רבות, לפי ניגוש דווקא ילד מתחת לגלי בר מצוה לעמוד והוא האומר את הפיוט ומשמש בו כשליח ציבור. יש שתלו מנהג זה בהנחה כי רק תינוקות של בית רבן יש בכוחם לדבר אל הקב"ה בשפה ישירה וכנה כל כך.

פרשה למעשה

הלכות תפילה לאור הפרשה

מדי שני וחמישי - כחלק מתפילת שחרית, כמו גם במנחה של שבת, אנו מוציאים את ספר התורה וקוראים בו לשלוש קרואים, לכל הפחות עשרה פסוקים. קריאה זו מורכבת מהפסוקים בה פותחת הפרשה אותה קוראים בשבת הבאה (עיי' מגילה לא, ב ובוטור א"ח רצב), והיא חוזרת על עצמה ללא שינוי בכל שלושת הימים הללו.

מקור החיוב לקרוא בתורה בימים אלו נבאמר בפרשתנו (טו, כג): "וַיִּלְכְּבוּ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בְּמִדְבַר וְלֹא מָצְאוּ מַיִם, וְעַל כֵּךְ דִּרְשׁוּ חַז"ל (בבא קמא פב, א): "אין מים אלא תורה... כיון שהלכו שלשת ימים בלא תורה נלאו, עמדו נביאים שביניהם ותיקנו להם שיהו קורין בשבת ומפסיקין באחד בשבת, וקורין בשני ומפסיקין שליש ורביעי, וקורין בחמישי ומפסיקין ערב שבת, כדי שלא ילינו שלשה ימים בלא תורה".

אם כי ביסודה כללה קריאה זו עלייה בודדת של שלשה פסוקים, או שלש עליות בהן קורא כל עולה פסוק בודד (עיי"ש מח' בגמ', אולם כעבור דורות רבים בא עזרא הסופר ותיקן כי יקראו שלשה קרואים - עשרה פסוקים בסך הכל, כנגד עשרה בטלנים שבבית הכנסת [בני אדם כשירים בטלין ממלאכתו לעסוק בצרכי ציבור ולבוא קודמין לבית הכנסת כדי שיהו מצוין עשרה לעת התפלה" (רש"י שם)].

הלכה ופשרה

נידון בפרשה בענייני תפילה

האם מותר להחזיק סידור בתפילה?

כך למשל מותר להחזיק לולב בעת התפילה, היות ואחיזתו היא מצוה ואינה גורמת להיסח הדעת (מחבר שם), ומסיבה זו גם מותר להחזיק ספר תורה בעת אמירת ברכת החודש וכיוצא בזה (משנ"ב בשם האחרונים).

בנוסף, בין האחרונים קיים דיון (מובא במשנ"ב) האם מוגבל איסור זה דווקא לאחיזת חפץ אשר מסתבר כי אחיזתו תגרום להיסח הדעת בשל חשש מתוצאות נפילתו, או שמא האיסור כולל כל חפץ.

במשנה ברורה מובא כי מותר לאדם להרים באמצע תפילת שמונה עשרה סידור שנפל ארצה, שהרי עצם העובדה שהסידור מוטל בביוון מסיחה את דעת המתפלל, ואדרבה עדיף שירים אותו ויפסיק את היסח הדעת.

כך או כך, בדיעבד אין הדבר מעכב, ואף אם אחז האדם בידו בעת התפילה חפץ כלשהו העלול להביא להיסח הדעת, אין מטל עליו לחזור ולהתפלל.

רגעים ספורים טרם קריאת ים סוף התפלל משה אל השי"ת, ועל כך נענה (יד. טו): "ויאמר ה' אל משה מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ונסעו". תיכף לאחר מכן נאמר לו הצייו: "ואתה ה' א' תמשך ונטה את ידך על הים ובקעוהו ויבאו בני ישראל בתוך הים בכפשה".

עיון מדויקדק בלשון הכתוב מעלה נקודה מעניינת. נוכל לשים לב שדווקא לאחר שסיים משה להתפלל, נצטווה להרים את מטהו. עובדה זו מנחה את תשומת לבנו להלכה הבאה.

נאמר בבבליא (סוכה מא. ב. וכך נפסק בשו"ע או"ח צו. א): "לא יאחו אדם תפילין בידו וספר תורה בחיקו ויתפלל", ועל כך הוסיף האמורא שמואל רשימת חפצים נוספים אשר בעת אחיזתם קיים חשש שיפלו ויזיקו או ייזוקו, ולפיכך אין לאחוזה בהם בשעת התפילה, מחשש להיסח הדעת.

בפרטי דין זה מצאנו כמה נידונים, העולים מתוך דברי הגמרא, המחבר ונושאי כליו.

סדרא דצלותא

תפילות הקדמונים ואבות האומה

התורה הקדושה מספרת אודות מרים אחות משה, שדיברה אודות משה רבנו והאשה אשר לקח. מידת הדין התעוררה במלוא עוצמתה, כמתואר בתורה (במדבר י. ב. ח - ט): "ומדוע לא יראתם לדבר בעבדי במשה: ייחר אף ה' גם וילך", וכתוצאה מכך נענשה מרים ולקחה בצרעה, כפי שנאמר מיד לאחר מכן: "והענן סר מעל האהל והנה מרים מצרעת פשילג ויפן אהרן אל מרים והנה מצרעת".

בשלב זה נעמד משה אחיה והעתיר לפני הקב"ה שירפא אותה מצרעתה, והיתה זו התפילה הקצרה ביותר אי פעם (שם ג): "ויצעק משה אל ה' לאמר אל נא רפא נא לה". יתירה מכך, תפילה זו אף נעדרה את החלק היסודי של הזכרת שם החולה.

חז"ל מתייחסים לשני היבטים אלה, וזו לשון הגמרא (ברכות לד. א): "מעשה בתלמיד אחד שירד לפני התיבה בפני רבי אליעזר והיה מקצר יותר מדאי. אמרו לו תלמידיו: כמה קצרן הוא זה! אמר להם, כלום מקצר יותר ממה רבינו? דכתוב: 'אל-נא רפא נא לה'. במשפט אחד מסוכם הענין במדרש (ספרי פרשת בהעלותך): "יש שעה לקצר ויש שעה להאריך".

ממשיכה הגמרא ומסיקה דבר נוסף מאותה תפילה: "אמר רבי יעקב אמר רב חסדא, כל המבקש רחמים על חבירו אין צריך להזכיר שמו, שנאמר: 'אל-נא רפא נא לה', ולא קמדכר שמה דמרים (ולא הזכיר שמה של מרים)".

עוד למדו חכמינו מתפילה זו ומלשונה 'אל-נא רפא נא לה': "בא הכתוב ללמדך דרך ארץ שכל זמן שאדם רוצה לבקש שאלותיו צריך שיאמר שנים שלשה דברי תחנונים ואחר כך יבקש שאלותיו".

יד ושם

פטוקי שמות והטמן בהם

זבולון

"ובולן לחוף ימים ישפן והוא לחוף אגית וירכתו על צידן" (בראשית מט, ג).

אודות טעם הסמיכות בין ברכתו של יעקב אבינו לזבולון לבין הברכה לה זכה יששכר (שם פסוק יד): "יששכר חמור גרם רבץ בין המשפטים", יודע כל דקדק כי היא באה ללמדנו אודות גודל זכותו של זבולון בהחזקת תורתו של יששכר.

אולם מבט נוסף מעניק לנו האלשיך הקדוש בביאור סמיכות זו. לא זו בלבד שזבולון זוכה לברכה מרובה עקב תמיכתו ביששכר, אלא מאידך גיסא הוא גם מסתכן ביותר במידה ולא יעשה כן! וכך מפרש זאת האלשיך -

'ובולן לחוף ימים ישפן והוא לחוף אגית', ובכך הוא חשוף לפלישת כוחות אויב מצד הים, ולא זו בלבד אלא 'ירכתו על צידן', נחלתו סמוכה לצידון - השכן העוין העלול לכבשו בכל רגע נתון. ומה שומר עליו אפוא מכל אותם איומים? העובדה הבאה: "יששכר חמור גרם רבץ בין המשפטים". תורתו של יששכר היא השומרת, המגינה ומצילה את זבולון מכל פגע.

ביאו לפניו - בדיעה

הכרת קטעי התפילה - מתוך סידור עוז והדר

בתלמוד ירושלמי הובא מנין למדו לתקן שלש תפילות, וזו לשונו (ברכות פ"ד ה"א): "רבי שמואל בר נחמני אמר, כנגד שלש פעמים שהיום משתנה על הבריות".

כנגד חסד זה שעושה הקב"ה עם בריותיו, שמשנה עליהם ועבורם את היום, נתקנו כמה תפילות שבח והודיה, וכפי שממשיך הירושלמי ומפרט.

"בשחר צריך לאדם לומר: 'מודה אני לפניך ה' אלקי ואלקי אבותי שהוצאתני מאפילה לאורה'. במנחה צריך אדם לומר: 'מודה אני לפניך... קשם שזפיתני לראות החמה במרחק קף זיתי לראות במערב. בערב צריך לומר: 'הי רצון מלפניך... קשם שהייתי באפילה והוצאתי לאורה קף תוציאני מאפילה לאורה'".

אם כי היו שלימדו זכות על אלה שאינם נוהגים לומר תפילות אלה, בין השאר משום שלמעשה אנו פוסקים כדעת התלמוד בבלי (ברכות כו. ב) שתפילות אבות תיקנום או שכנגד תמידים נתקנו (עיי' ערוך השלח א סכ"ט), אולם למעשה הדגיש המשנה ברורה (ביאור הלכה א טע"א) כי נכון מאד להיזהר לאומרם מדי יום ביומים הנוכחים.

הפלא ופלא

שאלות וחידות בנבכי התפילה

תשובות מגילון קודם פר' בא

1. תשובה ב.
2. תשובה ב.
3. תשובה ג.

שם הזוכה בגיליון פר' ויחי:

הרב יוסף שטראוס, מודיעין עילית

לפתרון החידות יש לעיין בהרחבה בסידור המבואר ובמדוריו מבית מתיבתא.

פתרונות יש לשלוח עד יום רביעי הקרוב לכתובת מייל: m028039999@gmail.com

או בפקס 02-5385689 או ב'נדריים פלוס' - באר ישראל

על מנת להשתתף בהגרלה: 1. יש לציין כתובת מדויקת וטלפון. 2. לציין בראש הדף עבור חידון 'מקושרים'. 3. בני חו"ל מתבקשים לכתוב כתובת (אדרסס) בארץ ישראל למקרה של זכיה, שישלח לשם.

בין שולחי התשובות תערך הגרלה על סידור מתיבתא (או על ספר אחר הקיים במלאי כפי שיקלי המערכת).

